

MESTRES *i* PEDAGOGUES

Isabel Carrillo

Antoni Tort

COL·LECCIÓ CATALANES DEL XX

Direcció de la col·lecció
Lluïsa Cotoner i Pilar Godayol

MESTRES i PEDAGOGUES

Comissariat:

Isabel Carrillo i Antoni Tort

Textos:

Isabel Carrillo i Antoni Tort

Col·laboració:

Marta Company i Montse Simon

Agraïments:

Família Rucabado Verdaguer

Biblioteca Bonnemaïson

Arxiu Històric de l'Associació de Mestres Rosa Sensat i Associació de Mestres Rosa Sensat

Fundació Pere Coromines

Roser Aznar Piera

Revista "Cuadernos de Pedagogía" (Fotografia d'Ana Peyrí)

Revista "Escola Catalana" (Fotografia de Marc Vila)

Revista "Perspectiva Escolar" (Fotografia d'Anna Boyé)

Disseny: Eumogràfic

Edita:

Servei de Publicacions de la Universitat de Vic

C. Sagrada família, 7. 08500 Vic

www.uvic.cat

Impressió: Copysset

D.L.: B-27714-2009

ISBN- 978-84-936186-7-4

Organitza:

UVIC

Universitat de Vic

CEID, Centre d'Estudis

Interdisciplinaris de la Dona

Grup de recerca Estudis de Gènere: Dona i Societat

CÀTEDRA UNESCO
Dones, desenvolupament
i cultures

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
Institut Català de les Dones

Ajuntament de Vic

Caixa Manlleu

UNIVERSITAT
D'ESTIU DE VIC

UVIC

Universitat de Vic
Oficina de Gestió Cultural

5	PRESENTACIÓ
6	TERESA MAÑÉ I MIRAVET
10	FRANCESCA BONNEMAISON I FARRIOLS
14	ROSA SENSAT I VILÀ
18	CELESTINA VIGNEAUX I CIBILS
22	ANNA RUBIÉS I MONJONELL
26	LEONOR SERRANO I PABLO
30	MARGARIDA COMAS I CAMPS
34	DOLORS PIERA I LLOBERA
38	MARTA MATA I GARRIGA
42	M. TERESA CODINA I MIR
46	M. ANTÒNIA CANALS I TOLOSA
50	PILAR BENEJAM I ARGUIMBAU
55	EPÍLEG

PRESENTACIÓ. L'exposició *Mestres i Pedagogs* repassa les biografies d'una dotzena de dones representatives de l'avenç de l'educació catalana al segle XX.

El benestar dels infants i de les seves famílies, l'adaptació de l'escola catalana a les descobertes de la psicologia i de la pedagogia internacionals, la progressiva construcció d'una ciutadania culta, la recerca de noves metodologies per a educar els infants i els alumnes a partir del respecte i del coneixement científic i humanístic, la millora de l'alimentació i la higiene infantils... Totes aquestes característiques es veuen reflectides al llarg del segle, i no pas sense dificultats, en experiències escolars, en institucions socials, en tots els àmbits de l'educació. El 1939, la victòria franquista va estroncar una etapa brillant en l'educació i la cultura catalanes. Algunes de les mestres i pedagogs representades en l'exposició van reprendre el camí traçat per altres mestres abans de la guerra civil.

Teresa Mañé, Francesca Bonnemaïson, Rosa Sensat, Celestina Vigneaux, Anna Rubiés, Leonor Serrano, Margarida Comas, Dolors Piera, Marta Mata, Maria Teresa Codina, Maria Antònia Canals i Pilar Benejam representen el nombrós col·lectiu que, des d'orientacions científiques, posicions ideològiques i procedències socials ben diverses, ha orientat la tasca permanent de la millora de l'educació.

El recorregut de l'exposició segueix un ordre cronològic i, de cada mestra o pedagoga, en presentem les dades biogràfiques essencials així com algun fragment dels seus escrits. Us convidem a entrar-hi.

TERESA MAÑÉ I MIRAVET

Teresa Mañé i Miravet (Cubelles, 1865 – Perpinyà, 1939). Va ser una de les primeres mestres en una escola laica a l'estat Espanyol. A la de Vilanova, on va començar a fer de mestra, es feien també horaris de vespres perquè les treballadores hi poguessin assistir. Casada amb Joan Montseny (conegut com a «Federico Urales») es va traslladar a Reus on aquest dirigia l'escola laica de la població. A causa de la persecució política, van ser desterrats a Anglaterra el 1897, però van tornar de manera il·legal a Espanya al cap d'un any i es van establir a Madrid, on van fundar *La Revista Blanca*, que ella dirigia amb el pseudònim de «Soledad Gustavo». La revista va haver de plegar l'any que va néixer la seva filla, Federica Montseny, la líder anarquista que es convertiria en la primera dona ministra de la història a Espanya. Tornats a Catalunya, i després d'un temps amb menys presència pública, Mañé va recuperar la seva tasca divulgadora i fou l'editora d'un conjunt de publicacions que s'inicien amb una nova etapa de *Tierra y Libertad*, i amb diverses col·leccions com «La Novela Ideal» o «La Novela Libre». Teresa Mañé va escriure entre altres textos, *La sociedad futura* i *El sindicalismo y la anarquía. Política y sociología*. Amb la victòria franquista, va creuar, malalta, la frontera cap a l'exili al costat de la seva filla, Federica Montseny. Pocs dies després moria a l'Hospital Saint Louis de Perpinyà.

Les escoles laiques, malgrat que diguin el contrari els reaccionaris, no vénen a fomentar odis ni a crear divisions entre cap secta o religió o bàndol polític. Aquestes escoles estan molt per sobre de tot apassionament polític i de tota lluita religiosa. No són atees ni catòliques. Obeeixen a una finalitat específica i no a un pla religiós. Hi poden concórrer tant els ateus com els creients, ja que el que en aquestes escoles es fa és ensenyar; car del bo, lliure i sòlid ensenyament en surt la bona i sòlida educació.

Escrit publicat a *La Revista Blanca*. Extret de Joaquim Micó i Millan. Teresa Mañe i Miravet en *Retrat 16*, editat per l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Vilanova, 2001.

L'ensenyament, per a complir la seva missió, ha d'abraçar la idea de la llibertat i la tolerància, de l'amor a la humanitat sencera, sense distinció de races ni de religions: tots som germans en naturalesa, tots hem de ser educats i instruïts en l'escola de la fraternitat.

Escrit publicat al febrer de 1904.

Extret de: <http://www.xtec.es/cfa-teresamanye/sobre_ensenyament.html>

Tots els homes són germans en naturalesa, tots els homes han de rebre igual instrucció sense privilegis de casta, totes les escoles han de ser neutrals en creences religioses i polítiques, respectant la creença filosòfica del catòlic, del mahometà, del budista, del bramàn, del jueu... i seguint solament la senda de la il·lustració i del progrés, caminant pas a pas a la perfecció que tant s'anhela, estic segura, seguríssima que l'Escola Laica existirà perquè ho demana el segle, perquè ho demana el progrés.

Extret de: <http://archivo.lamanana.com.es/index.php/lamanana/ver-mujeresenlahistoria/soledad_gustavo/>

Portada de *La Revista Blanca*, núm. 146 (1904)

Portada de *La Revista Blanca*, núm. 1 (1898)

FRANCESCA BONNEMAISON I FARRIOLS

Francesca Bonnemaïson (Barcelona 1872 – 1949). Va formar part de l'elit social i política de Barcelona. De jove va ser Reina dels Jocs Florals de Barcelona. El seu marit, cosí del poeta Jacint Verdaguer, va ser un reconegut advocat que va tenir un paper destacat en el judici contra Ferrer i Guàrdia. Així mateix, el matrimoni va sortir il·lès del Liceu en l'atemptat de 1893. Francesca Bonnemaïson va estar a punt d'entrar al Patronat de la nova escola de mestres de Joan Bardina, i va conèixer Maria Montessori. La seva empenta i la capacitat de mobilitzar els recursos del seu entorn, la van portar a transformar una biblioteca parroquial de caràcter caritatiu en un centre cultural de primer ordre: L'Institut de la Cultura i Biblioteca Popular per a la Dona. Aquest centre va comptar amb milers d'associades que podien accedir a un conjunt de serveis tant de formació professional, com d'ensenyaments bàsics, de divulgació cultural, activitats d'excursionisme i educació física, amb una borsa de treball de gran abast i amb una revista que va funcionar fins a 1936. L'Institut va ser un formidable viver de mestres per a les escoles de Barcelona, biblioteques i altres àmbits de l'educació catalana.

La dona, en la família hi té el seu principal lloc. Però de cap manera no ha de negligir els seus deures polítics. I quan mitjançant la política pot beneficiar la Pàtria i la Religió, un deure ineludible s'imposa a totes les dones d'acudir en la seva defensa. La dona ha d'intervenir en política, sense oblidar els seus deures socials. La dona té uns deures socials a complir, i la política no ha d'ésser sinó el complement d'aquests deures.

Fragment publicat a *Recull de Blanes*, 17 de juny, 1933, p. 3.

Reproduït a Dolors Marín (2004). *Francesca Bonnemaison: una educadora de ciutadanes*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

Recurs electrònic: <<http://www.diba.es/dones/descarrega/publicacions/bonnemaison.pdf>>

Companyes de l'Institut, per la vostra i per totes les llars neix "Claror" per anunciar-vos aquest esclat de llum que a tots ens fa falta, i amb ella tractarem d'ajudar-vos fins arribar a la consecució del nostre propòsit. Les dones cal que siguem cultivades, intel·ligents, fortes, gentils, elegants i sofertes, alegres i resignades en el més alt concepte d'aquest mots. "Claror" us donarà el concepte exacte de la feminitat enfront del feminisme mal entès i per aquí arribarem, jo ho espero, a la segona etapa de la direcció que per al vostre major bé pensa donar-vos l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona... Tant si sou dels milers que han passat per les aules d'aquesta institució capdavantera, com si veniu atretes pel veritable afecte que per a totes sentim, trobareu al seu redós cors amics i voluntats ardides per a fer plegades una societat forta, una llar acollidora i una família feliç.

Conferència a l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, 11 de novembre de 1927.

Reproduït a Dolors Marín (2004). *Francesca Bonnemaison: una educadora de ciutadanes*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

Recurs electrònic: <<http://www.diba.es/dones/descarrega/publicacions/bonnemaison.pdf>>

Francesca Bonnemaison. Educadora de ciutadanes.
Dolors Marin (2004)

Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona

ROSA SENSAT I VILÀ

Rosa Sensat i Vilà (El Masnou, 1873 – Barcelona, 1961). Va cursar els estudis de magisteri i va començar a exercir al Masnou, Girona i Madrid. Va conèixer directament les noves orientacions de l'educació europea, a Ginebra i Brussel·les. Quan va tornar d'aquests viatges li van encarregar la direcció de l'Escola de Bosc, la primera escola a l'aire lliure que es creava a l'Estat espanyol. Així mateix, la seva implicació en l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona com a responsable pedagògica li va permetre posar en pràctica tot un programa de formació de caràcter cultural i en l'ensenyament que anomenava *menagère*, o ensenyament domèstic, de cara a una millor formació de la dona. El 1925 va assumir la coordinació dels ensenyaments domèstics de les escoles de la ciutat. Més endavant va dirigir l'Assessoria de la Comissió de Cultura d'aquest Ajuntament, i el Grup Escolar «Milà i Fontanals», escola bombardejada per l'aviació franquista. En plena guerra, va demanar la jubilació amb 66 anys, per discrepàncies amb la manera com s'estava construint l'Escola Unificada. Amb la victòria franquista va passar per la consegüent comissió de depuració que li va acceptar, en un intencionat càstig econòmic, la jubilació pocs dies abans que complís els setanta anys, edat de la jubilació forçosa.

L'escola tradicional, que es basa en l'autoritat externa, que imposa normes, que subministra coneixements, que obra de fora cap a dins, es vol substituir per l'escola on el mestre s'emmotlli a l'esperit de l'alumne, s'acomodi a la seva voluntat, deixi obrar la naturalesa humana sense cohibir-la. Això suposa el respecte a una llibertat interna de l'infant, a una formació de dins cap a fora. És una educació segons el principi de llibertat. No hi ha cap escola nova que no la proclamï, no hi ha cap obra de renovació escolar que no l'erigeixi com a essencial.

Pensem que l'educació moral és l'obra més noble i més important que pot fer l'escola. Per això hi dediquem totes les atencions i tots els esforços perquè considerem que la intel·ligència, tot i tenir un gran valor per a orientar-se sense errors i sense desviaments, no és pas la primera cosa a la vida, i ni tan sols serviria de res si no fecundava l'acció cap a la justícia, el bé i la veritat, si no conduïa a una vida espiritual noble i digna.

Fragments extrets de: Rosa Sensat. *Vers l'escola nova*. Vic: Eumo Editorial, 1996.

Nosaltres creiem indispensable fer entrar a la dona en el terreny científic, ja que solament pot obtenir-se d'un ésser humà tota la devoció i l'entusiasme que un treball requereix quan ne sap el com i el per què, quan el comprèn perfectament i en coneix els principis que el fonamenten.

Extret de: Rosa Sensat. *Del vestit i de la seva conservació*. Barcelona: Minerva. Col·lecció Popular dels Coneixements Indispensables. Editada pel Consell de Pedagogia de la Diputació de Barcelona. Volum XXII.

Del vestit i de la seva conservació.
Rosa Sensat (192-)

Vers l'escola nova.
Rosa Sensat (1996)

CELESTINA VIGNEAUX I CIBILS

Celestina Vigneaux i Cibils (Girona, 1878 – Barcelona, 1964). Va començar la seva trajectòria docent en diversos destins fins que va ocupar la plaça en propietat d'una escola de Madrid. Ràpidament es va integrar en els cercles renovadors de l'educació a la capital. Allà, el 1900, Vigneaux va impartir una conferència sobre el càlcul mental, en la qual reconeixia el llegat pedagògic del pedagog suís Johann H. Pestalozzi. La conferència va ser publicada per l'editorial de Ferrer i Guàrdia. Al cap de dos anys, va organitzar la primera cantina gratuïta a l'escola del carrer Guipúzcoa. Ja a Catalunya i casada amb Pere Coromines, el 1905 va néixer el seu primer fill, Joan, que esdevindria un dels més grans filòlegs universals. El 1907 va entrar en funcionament la primera de les cantines escolars a Barcelona que ben aviat van ser un exemple modèlic d'educació alimentària, gestió econòmica i acció pedagògica amb la inclusió d'activitats com el cant i la gimnàstica rítmica sota la direcció de Joan Llongueres. Elegida degana dels mestres públics de Barcelona, va viatjar per Europa amb Rosa Sensat i altres mestres per analitzar les condicions escolars per als més petits. Va participar en el Primer Congrés d'Higiene Escolar de 1912 amb motiu del qual va publicar el seu primer article en català. Una visita a Roma la va posar en contacte amb el mètode Montessori. També va ser significatiu el seu paper, junt amb Leonor Serrano, en la posada en marxa de la Biblioteca Popular Circulant, un antecedent de les biblioteques itinerants i bibliobusos. Una malaltia pulmonar la va apartar de la docència als quaranta-tres anys. Ho va deixar amb el reconeixement de la professió i oferint com a llegat l'organització de les cantines escolars, exemple de la seva perspicàcia, capacitat organitzativa i claredat pedagògica.

Les mares són, generalment, les que porten els fills a l'escola i trien molt sovint la que els ofereix més facilitat material, especialment la proximitat al domicili. Però quan les mares sabran Higiene i sentiran la seva necessitat, no es descuidaran d'observar si l'escola on han d'educar-se els seus fills té prou aire, sol i alegria. Quan assolim aquest ideal, crec que arribarà l'hora de resoldre el principal problema de les escoles públiques, el problema dels edificis. Les mares s'adonaran de les pèssimes condicions dels locals i veuran que tenen a les seves mans un gran medi per remeiar aquest mal. Perquè, quin municipi podria resistir-se a la manifestació seriosa i reflexiva de milers de mares demanant per als seus fills, escoles alegres i assoleïades?

Fragment d'un article de Celestina Vigneaux publicat a *El Poble Català*, el 16 de maig de 1911. Reproduït a: M. Hernández; C. Hernández; J. Sanromà (2005). *Celestina Vigneaux. Les cantines escolars a Barcelona i la renovació pedagògica a l'escola pública*. IME de l'Ajuntament de Barcelona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Altres beneficis que ens ofereix la Cantina; mitjançant aquesta, l'obra educativa de l'escola és més extensa: la mestra que cuida els nens durant l'àpat els ensenya a mastegar bé els aliments, a menjar polidament, a no tacar-se, a adquirir bones maneres, fent que els més grans ajudin els petits, que sàpiguen parar taula i servir-se, i així fomentar la companyonia entre tots. La Cantina estableix un mig internat gratuït per a les classes populars i permet que la influència de l'escola i del mestre siguin més intenses.

Fragment d'un informe de Celestina Vigneaux sobre la cantina escolar, en qualitat de tresorera-directora. Datat a Barcelona, el maig de 1915. Reproduït a: M. Hernández; C. Hernández; J. Sanromà (2005). *Celestina Vigneaux. Les cantines escolars a Barcelona i la renovació pedagògica a l'escola pública*. IME de l'Ajuntament de Barcelona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Família Coromines Vigneaux

Control de racions d'una cantina escolar

Ll. Centre 1916				Ll. Centre 1917			
Any	Nº de nens	Tipus	Nº de racions	Any	Nº de nens	Tipus	Nº de racions
1916	1	Bones	21	1917	1	Bones	21
1916	2	Blats	26	1917	2	Blats	26
1916	3	Domingo	28	1917	3	Domingo	28
1916	4	Bones	35	1917	4	Bones	35
1916	5	Bones	38	1917	5	Bones	38
1916	6	Bones	40	1917	6	Bones	40
1916	7	Bones	42	1917	7	Bones	42
1916	8	Bones	44	1917	8	Bones	44
1916	9	Bones	46	1917	9	Bones	46
1916	10	Bones	48	1917	10	Bones	48
1916	11	Bones	50	1917	11	Bones	50
1916	12	Bones	52	1917	12	Bones	52
1916	13	Bones	54	1917	13	Bones	54
1916	14	Bones	56	1917	14	Bones	56
1916	15	Bones	58	1917	15	Bones	58
1916	16	Bones	60	1917	16	Bones	60
1916	17	Bones	62	1917	17	Bones	62
1916	18	Bones	64	1917	18	Bones	64
1916	19	Bones	66	1917	19	Bones	66
1916	20	Bones	68	1917	20	Bones	68
1916	21	Bones	70	1917	21	Bones	70
1916	22	Bones	72	1917	22	Bones	72
1916	23	Bones	74	1917	23	Bones	74
1916	24	Bones	76	1917	24	Bones	76
1916	25	Bones	78	1917	25	Bones	78
1916	26	Bones	80	1917	26	Bones	80
1916	27	Bones	82	1917	27	Bones	82
1916	28	Bones	84	1917	28	Bones	84
1916	29	Bones	86	1917	29	Bones	86
1916	30	Bones	88	1917	30	Bones	88
1916	31	Bones	90	1917	31	Bones	90
1916	32	Bones	92	1917	32	Bones	92
1916	33	Bones	94	1917	33	Bones	94
1916	34	Bones	96	1917	34	Bones	96
1916	35	Bones	98	1917	35	Bones	98
1916	36	Bones	100	1917	36	Bones	100

Escola Montessori al carrer Llúria
on exercí Celestina Vigneaux

ANNA RUBIÉS I MONJONELL

Anna Rubiés i Monjonell (El Port de la Selva 1881 – Barcelona 1963). Va ser mestra de diferents escoles catalanes en l'habitual dinàmica de trasllats del sistema públic: Lleida, Girona, el Tarragonès, la Barceloneta. Va convertir algunes escoles unitàries en graduades pagant ella mateixa el sou de les altres mestres. Va viatjar per diversos països europeus i va participar en els cursos Montessori de la Diputació de Barcelona. Anna Rubiés va tenir un paper destacat en l'organització de les Colònies Escolars de l'Ajuntament de Barcelona, fins al punt que va ser cridada des d'altres zones d'Espanya per tal d'ajudar a organitzar-ne d'altres. Va ser una peça clau en la recepció, adaptació i difusió del mètode per centres d'interès de Decroly. Va publicar articles i llibres i va formar mestres en aquesta metodologia. El 1931 va ser nomenada directora del grup escolar «Ramon Llull» del Patronat Escolar de l'Ajuntament de Barcelona i, amb Rosa Sensat, Galí, Estalella i altres, va participar al congrés d'Escoles Noves de Niça de l'any següent. Va ser també degana dels mestres barcelonins i va acabar l'activitat docent al Masnou. Anna Rubiés va escriure obra pedagògica, contes infantils i, després de la guerra, va dedicar-se a escriure reculls de llegendes i monografies sobre les comarques de l'Empordà i de la Selva.

Comença el curs 1932-1933. Dos segons graus gairebé paral·lels. Cal planejar el treball; pensem en un centre d'interès que ompli tot l'any escolar i que versi sobre coses fàcils i atractives. Sabem que el que sempre agrada més al nen és la seva pròpia vida i tot el que l'envolta.

Un centre d'interès en aquesta edat de set o vuit anys és un pretext per a canalitzar l'activitat infantil, per a posar en relació el nen, la família i l'escola, és buscar fàcils estímuls que desperten l'esperit d'observació i freqüents ocasions que duguin al dibuix, a la conversa, a la lectura, escriptura i a realitzacions cada cop més variades.

Extret de: Ana Rubiés. *Experiencias didácticas*. Madrid: Publicaciones de la Revista de Pedagogía, 1934.

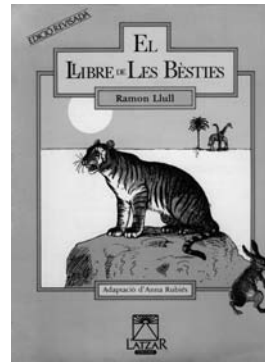
L'ocasional, l'imprevist, l'actualitat palpitant, formen l'ambient en el qual vivim i per això l'escola ha de fer-se ressò de tot el que de transcendental i important ocorre a Espanya o fora d'ella; el contrari seria crear a les alumnes un món artificios.

Extret de: Ana Rubiés. *Aplicación del método Decroly a la enseñanza primaria*. Madrid: Publicaciones de la Revista de Pedagogía, 1934.

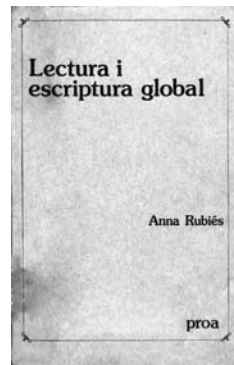
El que és petit, el detall, és tant o més important que el que és gran. Sovint són les petites pedres del camí que impedeixen d'avançar amb rapidesa. El cas és que, en el camp escolar, hem vist contínuament obstruït el nostre pas, segons que sembla, per petiteses que no es resolen dintre el laboratori de psicologia, que no es resolen a la mateixa escola sense molta meditació, calma i respecte vers l'infant.

Extret de: Anna Rubiés. *Lectura i escriptura global*. Barcelona: Edicions Proa, 1978.

El llibre de les bèsties. Ramon Llull.
Adaptació d'Anna Rubiés (1982, 3a edició)

Lectura i escriptura global.
Anna Rubiés (1978)

LEONOR SERRANO I PABLO

Leonor Serrano i Pablo (Hinojosa de Calatrava, 1890 – Madrid, 1942). Va arribar a Catalunya com a inspectora el 1913. Aquell mateix any va viatjar a Roma per conèixer el mètode Montessori del qual fou una de les principals divulgadores. Dotze anys més tard va tornar a viatjar per Europa per tal de seguir de prop les aportacions de les Escoles Noves. Durant la Dictadura de Primo de Rivera va ser desplaçada a Aragó on va acabar els estudis de Dret i va escriure llibres com *La educación y las profesiones femeninas* o *El método Montessori*. Serrano insistia en la necessitat d'uns bons parvularis i d'uns serveis que milloressin les condicions de vida de les dones. Va tornar a Barcelona i es va posicionar públicament a favor del divorci, de la supressió de la pena de mort, i a favor de la igualtat de drets per a les dones. Aquí va publicar *Manual de la dona moderna* i el llibre de lectura *Diana o l'educació d'una nena*. Com a membre del Col·legi d'Advocats de Barcelona, va participar en el Primer Congrés Jurídic Català, el 1936. Durant la Guerra Civil va perdre el marit i el fill, en dos bombardeigs. Es va exiliar per un breu temps però va tornar a Madrid, sense feina i intentant passar desapercibuda. El Tribunal Militar de Responsabilidades Polítiques li va obrir expedient. Poc abans que comencés el procés, Serrano va morir quan tenia 52 anys.

L'escola és per al poble una solució millor, més completa que la deficient educació exclusiva en la llar. L'escola social, és a dir, amb tallers, orientació professional, patronats d'exalumnes i entitats protectores del treball, és una solució millor que el taller i és l'ideal del preaprenentatge. La intel·ligència condensa en mesos el que la pràctica tempteja en anys. No és que s'elimini la pràctica, sinó que és tractada intel·ligentment.

Així el primer deure del mestre social serà el de fomentar l'hàbit del treball, aliar-lo amb la intel·ligència per a una evolució creadora de la humanitat cada vegada millor en irradiació mútua, en explotació incessant de bondat, bellesa i sociabilitat. Així traslladarà la sagnant lluita exterior per l'existència i la seva lluita de classes a la lluita interior per l'evolució i perfecció, no solament mística, d'un mateix, sinó també plenament humana: la de les obres i del treball social. I així la Humanitat, lluny de destrossar-se en el xoc d'individus, acumularà les seves llums en la gran llum d'unitat superior, divina, afirmant la seva típica essència: la de l'homo sapiens tant més humà, com més savi; l'essència de la Saviesa, filla de la intel·ligència i el treball, mare de civilitzacions i religions, immortal i infinitament creadora, en el temps i en l'espai.

Fragments extrets de: Leonor Serrano. *La enseñanza complementaria obrera*. Huesca: Editorial V. Campo, 1926.

Realitats. El nen és la flor i l'alegria de la vida. No hi ha espectacle més trist per al pedagog de cor que veure tancada una multitud de pàrvuls (en aquella tendra edat escolar, de tres a set anys), ja sigui en l'estretor d'un recinte d'aula severa, ja sigui, més encara, en la solemne graderia de grotesca imitació de savi amfiteatre, destorbant o adormint-se, pobres, en defensa biològica davant les monòtones explicacions de la mestra esgotada.

Leonor Serrano. *El Método Montessori*. Madrid: Publicaciones de la Revista de Pedagogía, 1932.

La enseñanza complementaria obrera.
Leonor Serrano (1933)

Diana o l'educació d'una nena.
Leonor Serrano (1934)

La nueva enseñanza complementaria.
Leonor Serrano (1933)

MARGARIDA COMAS I CAMPS

Margarida Comas i Camps (Alaior, 1892 – Exeter, 1973). Des de la seva etapa de formació, Comas va ser una de les nostres pedagogues més destacades des del punt de vista internacional. Després de cursar Magisteri va ampliar estudis en centres de prestigi a Anglaterra com el «Beldford Colle for women» de la Universitat de Londres, al King's College i al Sir John Cass Institute. També, a la Sorbona de París. Entremig, va obtenir la Llicenciatura en Ciències, amb premi extraordinari inclòs, i el Doctorat, i va ser una de les primeres dones de l'Estat espanyol que tenia aquestes titulacions. Es va incorporar com a directora a l'Escola Normal de Tarragona. Va divulgar el mètode per projectes i el funcionament de les escoles rurals angleses. La seva activitat en forma d'articles i llibres va ser notabilíssima, així com la seva voluntat de complementar pedagogia i ciència, didàctica i preocupació social. N'és un exemple el llibre *La coeducación de los sexos* (1931), que va tenir un gran ressò. Va formar part de l'equip de professorat de l'Escola Normal de la Generalitat, i després de la Universitat Autònoma, al costat dels Xirau, Mira, Santaló i molts altres. Amb l'esclat de la guerra, va marxar a Anglaterra. Molts dels documents que guardava a la seva casa de Pollença varen ser cremats a la plaça de la vila. Va col·laborar en l'acollida de nens i nenes refugiats, i va impartir classes de biologia a Foxhole i a la Dartington Hall School.

Jo crec que l'únic principi que el mestre necessita és que l'ensenyament ha d'adaptar-se a les diferents fases del desenvolupament intel·lectual del nen, i en cadascuna, al procés d'adquisició de coneixements i a la naturalesa de la matèria que s'ensenya; d'aquí es deriven totes les regles pràctiques que poden donar-se i els diferents mètodes de què modernament es parla.

Extret de: Margarita Comas. *Cómo se enseña la aritmética y la geometría*. Madrid: Publicaciones de la Revista de Pedagogía, 1925.

L'ensenyament és una ciència i com a tal resulta possible fixar-li normes, lleis, regles, però també és, i per sobre de tot, un art, i per tant res no pot substituir l'expressió del jo interior de l'artista que és el mestre; cadascun d'ells té la seva personal manera d'ensenyar, com tot pintor té la seva de pintar, i si és bo veure, observar, saber, com ho fan els altres, cap pintor que mereixi el seu nom no es conformaria amb ser el mer reflex d'un altre, encara que el model fos un geni.

Extret de: Margarita Comas. *Metodología de la aritmética y la geometría*. Madrid: Publicaciones de la Revista de Pedagogía, 1932.

Metodología de la aritmética y la geometría.
Margarida Comas (1932)

Escritos sobre ciencia, género y educación.
Margarida Comas. Edició de José Mariano Bernal i
Francesca Comas (2001)

DOLORS PIERA I LLOBERA

Dolors Piera i Llobera (Puigverd d'Agramunt, 1910 – Santiago de Chile, 2002). Filla de mestre i deixeble de la mestra Pepita Uriz, va formar part del grup de mestres «Batec» de les terres de Lleida; Piera va veure ben aviat les potencialitats del mètode Freinet del qual va ser una de les principals introductores al costat dels seus col·legues Sanz, Almendros, el seu company Costa-Jou i altres. Va ser mestra nacional a Vilafranca del Penedès on va revitalitzar l'ensenyament de la ciutat. La seva activitat docent va créixer paral·lelament a la seva militància; primer ajudant persones represaliades per les convulsions del bienni negre i amb la seva pertinença al BOC, la FETE i altres organitzacions, fins a formar part del nucli fundador del PSUC. Ja en temps de guerra i poc temps després d'assumir la plaça d'inspectora a l'Anoia, va ser designada consellera de l'Ajuntament de Barcelona. Com a tal, va planificar l'atenció als infants refugiats, l'establiment de colònies i la creació de cantines, amb l'objectiu també de facilitar la vida de les dones durant el conflicte bèl·lic. A l'exili, a Xile, va reprendre l'activitat pedagògica a l'escola hebrea experimental «Bialik». Després, ella mateixa va crear l'escola «Andersen» on utilitzava algunes de les tècniques freinetianes, el mètode globalitzat Decroly i també la rítmica Dalcroze-Llongueres. Així mateix, va assessorar el Ministeri d'Educació Xilè en la confecció de programes i en l'atenció als nens amb dificultats.

Els mestres ens reuníem, fent el viatge en un bus a quiscun dels pobles que ells exercien. Ens rebia el mestre a la seva escola. Ens explicava el seu treball i els seus problemes pedagògics, als quals entre tots els assistents buscàvem solucions. Després feiem un acte pedagògic. Hi era convocat tot el poble. Alexandre Tarragó, Patricio Redondo i jo solíem ser els oradors més freqüents. Dinàvem, i si al mestre del poble li semblava, participàvem en el ball que feien els seus joves els diumenges a la tarda. Retornàvem entre cants al bus i als nostres pobles cantant i més animats que mai a continuar les nostres classes.

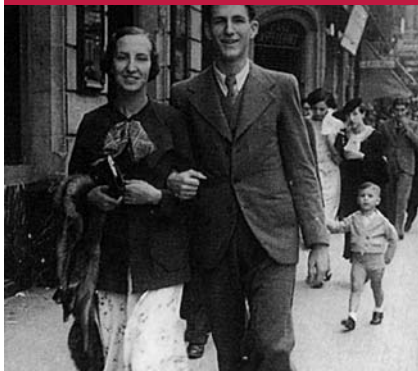
Fragment de la correspondència Piera-Cañellas-Toran, de 20 de juny de 2002. Reproduït al llibre: C. Cañellas; R. Toran (2003). *Dolors Piera. Mestra, política i exiliada*. IME de l'Ajuntament de Barcelona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Em considero privilegiada d'haver participat del grup de mestres entusiastes de l'Escola Nova en l'època esperançadora de la República i d'haver col·laborat en la guerra contra el franquisme. Reviure aquella crucial etapa i recordar fets em reconforta i em dóna una gran satisfacció.

Fragment reproduït al llibre: C. Cañellas; R. Toran (2003). *Dolors Piera. Mestra, política i exiliada*. IME de l'Ajuntament de Barcelona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

La infància representa el demà i nosaltres tenim un deure sagrat de contribuir al progrés incontenible de la humanitat.

Fragment d'un article de Dolors Piera aparegut a *Nova Cultura*, núm. 7 d'abril de 1936. Reproduït al llibre: C. Cañellas; R. Toran (2003). *Dolors Piera. Mestra, política i exiliada*. IME de l'Ajuntament de Barcelona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MARTA MATA I GARRIGA

Marta Mata i Garriga (Barcelona, 1926 – 2006). Filla de mestra, va estudiar a les escoles del Patronat Escolar de l'Ajuntament de Barcelona i de l'Institut-Escola de la Generalitat republicana. La desfeta de 1939 li va impedir de continuar aquelles experiències, però per a ella van ser un bagatge pedagògic acumulat que va anar madurant durant el temps que havia de fer repòs a causa d'una malaltia. Va estudiar en règim lliure i va formar part de la primera promoció de Pedagogia de la Universitat de Barcelona. Durant aquests anys d'estudi es va construir la xarxa d'amistats amb persones clau en la fundació d'escoles com Talitha o Costa i Llobera, les quals rebien, en cases particulars, el mestratge d'Alexandre Galí o Artur Martorell. A finals dels anys cinquanta va viatjar al Kibbutz Dirv i va entrar en contacte amb personalitats destacades del socialisme català on militarà amb convicció fins a la mort. Va ser regidora a Barcelona, diputada al Parlament de Catalunya i al Congrés de Madrid, i senadora. L'any 1965 va crear l'Escola de Mestres «Rosa Sensat», juntament amb sis persones més. Marta Mata, en aquells moments no treballava de mestra, i en va assumir la coordinació. Va intervenir decisivament en la represa de les Escoles d'Estiu i en l'elaboració dels grans manifestos d'aquestes trobades de mestres: «Per una escola pública» i «Per una nova escola pública catalana» o «Per una nova educació pública». Especialista en la didàctica de la llengua i literatura infantils, va elaborar un bon nombre de treballs, materials i llibres escolars que varen tenir una gran recepció a les escoles del país. L'any 1999, la Universitat Autònoma de Barcelona la va reconèixer amb el Doctorat Honoris Causa. En el moment de la seva mort presidia el Consell Escolar de l'Estat.

Per mi és important que el mestre no recorri a allò que anomenàvem irònicament el «cercle virtuós»: ser un bon estudiant al parvulari, a l'escola, al batxillerat i a l'Escola Normal i a la Universitat, si vols tu. I acte seguit tornar com a mestre al parvulari i tornar a recórrer un cercle que gira sobre ell mateix, sense gaire contacte amb el conjunt de la societat. Trobo una cosa terrible: un mestre que només s'hagi mogut en el món de l'escola i la Universitat. M'estimo més que es mogui en el món de la vida, dintre del qual s'engloba el de la ciència.

Extret de: Marta Mata. *Diàlegs a Barcelona*. Marta Mata i Pilar Benejam. Barcelona: Laia, 1987.

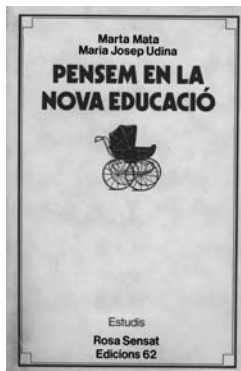
La lliçó de política educativa, d'educació i d'escola públiques, que ens donen els pedagogs al llarg de la història ens proposa unes orientacions: la del somni, la de la tensió per l'educació, la de la ràbia, la de la justícia per aconseguir un dret, la del treball i la il·lusió, la de l'atenta observació, la de la imaginació, la de la col·laboració, i la de la bonhomia i el bon humor, la del sentiment del deure envers l'educació de cada infant, en la perspectiva de la realització de la persona, de la comunitat, de la humanitat.

Extret de: Marta Mata. «L'educació pública, l'escola pública». Discurs d'investidura com a doctora Honoris Causa. Universitat Autònoma de Barcelona, 5 de maig de 1999.

L'infant té el dret d'aprendre la llengua, el dret de formar-se, el dret que la llengua contribueixi a la seva formació personal, i encara més, el dret que la llengua contribueixi a la seva pertinença a la comunitat. Són els tres drets que considerem fonamentals. Com a mestres diríem: aprendre és didàctica, formar-se és pedagogia amb minúscula i pertanyer és Pedagogia amb majúscula. La Pedagogia a Catalunya ha d'aconseguir no només que el nen estigui format sinó que pertanyi a la seva comunitat. Aquesta és la diferència entre la pedagogia pensada com una tasca mestre-nen, o la Pedagogia pensada com una tasca escola-societat o escola-poble.

Extret de: Marta Mata. «Conferència sobre la Llei de Normalització Lingüística». s/d. Document multicopiat.

Pensem en la nova educació.
Marta Mata i Maria-Josep Udina (1984, 2a edició)

Programa lletra per lletra. Llibre del mestre.
Bases per a una didàctica de la lectura i l'escriptura.
Marta Mata, Montserrat Correig,
Josep M. Cormand (1978)

M. TERESA CODINA I MIR

M. Teresa Codina i Mir (Barcelona, 1927). Formada en la filologia i l'estudi de llengües, va ampliar de jove els seus horitzons a París on coneix les aportacions de la pedagogia de l'expressió i altres innovacions que la porten, de tornada a Barcelona, a cursar Pedagogia. A la Universitat va conèixer Marta Mata. Va fundar l'escola «Talitha» on va posar en pràctica el mètode Montessori, el treball en equip, l'ensenyament visual i plàstic, etc. També hi va establir un sistema de quotes en funció de les capacitats de cada família. El 1970, Codina va voler aprofitar els canvis legals per convertir «Talitha» en escola pública. La seva aposta no va ser acceptada i va abandonar el centre. Va impartir classes de llengües a la Zona Franca, i va posar en marxa l'Institut de Can Tunis conjuntament amb l'associació de veïns del barri. Va entrar en contacte amb les famílies gitanes i va crear l'escola «Avillar Chavorrós» (1977-78). Es tractava d'un projecte educatiu global que integrava aspectes socials i sanitaris. L'experiència va rebre diferents reconeixements, i l'Associació Nacional de Presència Gitana li va atorgar el V Premi Hidalgo (1983) per la seva tasca a favor dels gitanos. Posteriorment, va treballar en la implantació de programes socials i educatius per als sectors marginats de la societat catalana. Durant aquest període va ser membre del Consell Escolar de Catalunya (1981-1984). A partir de 1987, i fins que es va jubilar, va formar part de l'Àrea d'Educació l'Ajuntament de Barcelona. Entre altres coses, va posar en marxa una Escola Secundària Adaptada, «Xavó-Xaví» per a nois i noies d'entre 12 i els 16 anys. Quan es va jubilar, les cotxeres de Sants van ser l'escenari d'un gran homenatge de persones i grups de la societat catalana. Entre d'altres guardons va rebre, l'any 2002, el Primer Premi Catalunya d'Educació.

La qualitat de la relació educador-infant dependrà de la sinceritat i del tipus d'autoritat i responsabilitat de l'adult: no oblidem que l'infant necessita comprensió i exigència, orientació i estimació com a camins cap a l'autonomia progressiva avui i la llibertat personal, demà.

Extret de: M. Teresa Codina. *L'infant i el parvulari*. Barcelona: Rosa Sensat. Temes d'Infància, 1992.

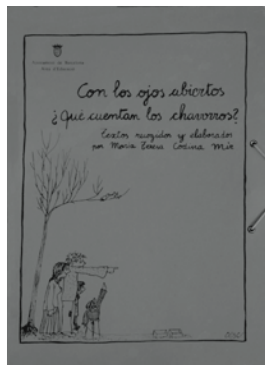
Evidentment, és un repte i alhora una responsabilitat. No es tracta únicament de garantir que tots els infants tinguin atès en l'aspecte administratiu el seu dret a l'escolaritat, sinó que ens referim a la funció que com a principi té l'escola, –sempre dintre del seu àmbit i de les seves competències– d'educar tots els seus alumnes. Al revés, aquesta afirmació comporta, en l'àmbit dels alumnes, el dret de cadascun d'ells a rebre l'educació adequada i suposa, en l'àmbit del centre, atendre la diversitat que presenten els alumnes.

Extret de: M. Teresa Codina. *Una escola per a tots i una educació per a cadascú*. Manresa: Ajuntament de Manresa, 1993.

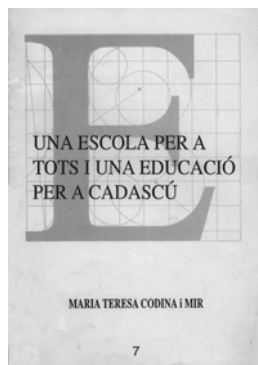
Tractant-se d'educació, no és vàlida l'expressió «a la tercera va a la vençuda»: el pas següent, tant si és el quart com el que fa mil, sempre té més valor que l'anterior, i al seu torn condiciona el següent. La veritable educació sempre és dinàmica, tant per a l'alumne com per el mestre.

Extret de: M. Teresa Codina. «El discretíssim camí de fer i desfer de cada dia, rutina o professionalització». *In-fàn-cia*, educar de 0 a 6 anys. Nov-des. 1992.

Con los ojos abiertos. ¿Qué cuentan los chavorros?.
Textos recogidos y elaborados en Can Tunis por
María Teresa Codina Mir (1977-1983)

Una escola per a tots i una educació per a cadascú.
María Teresa Codina (1993)

Educar en temps difícils. Escola Talhita, 1956-1974.
M.Teresa Codina (2007)

M. ANTÒNIA CANALS I TOLOSA

M. Antònia Canals i Tolosa (Barcelona, 1930). Mestra i llicenciada en exactes, va començar organitzant el parvulari de l'escola «Talitha». També va exercir de mestra a «Virtèlia» i a l'Institut Francès. Però l'escola de M. Antònia Canals és «Ton i Guida», que ella mateixa va crear al bell mig del Verdum (ara Nou Barris), començant en un barracó que li va cedir el mossèn que treballava en aquell barri. Va dirigir l'escola fins al 1979. Després es va incorporar com a professora a la Universitat Autònoma de Barcelona, a l'Escola de Mestres de Vic i a l'Escola de Mestres de Girona on va obtenir la plaça titular de Didàctica de les Matemàtiques el 1982. Va participar en la fundació de «Rosa Sensat» i va formar part del quadres de professorat de la primera Escola d'Estiu d'aquesta nova entitat. Des de llavors, M. Antònia Canals hi ha participat pràcticament cada any. Incansable formadora, ha promogut col·lectius per aprofundir en la didàctica de les matemàtiques, com el grup «Perímetre» o el «Grup Més o Menys». Ha rebut la medalla d'or de la Universitat de Vic, el Premi «Jaume Vicens Vives», la Medalla «Francesc Macià», entre d'altres guardons.

La vostra formació ha estat encaminada a ser mestres, i per això, a més a més d'haver après unes nocions científiques fonamentals, hauria de consistir sobretot a haver après a viure i a realitzar les coses que són pròpies de l'educació i de l'escola amb una manera de fer humanitzadora, és a dir, una manera de fer que faci créixer al vostre entorn la dignitat de totes les persones.

Fragment del Parlament de la professora M. Antònia Canals als estudiants de mestre de la promoció 1998-2001 de la Universitat de Vic. Reproduït a À. Alsina; J. Soler (2005). *M. Antònia Canals. El compromís amb la renovació de l'escola*. Vic: Eumo editorial.

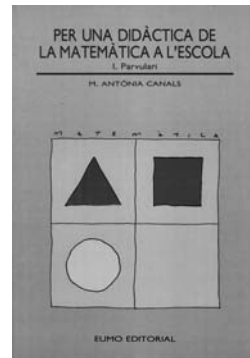
Estem tots d'acord que els aprenentatges han de ser útils als alumnes, però també hem de saber que les matemàtiques per naturalesa porten a l'abstracció, i que els nens i nenes tenen un potencial mental fabulós, que no hem de minimitzar sinó que hem de potenciar.

Penso que hem de considerar un gran pas endavant el reconeixement oficial del fet que l'educació matemàtica no és una qüestió d'aprenentatges mecànics ni tampoc només funcionals, sinó que es tracta d'una educació conjunta del pensament i de la pràctica, arrelada en la vida, que incideix en la formació global de la persona i que per això inclou aspectes emocionals, de motivació i d'actituds.

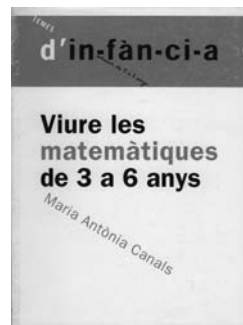
Fragments del text «Passat, present i futur de l'educació matemàtica a les etapes d'infantil i primària». Reproduït a À. Alsina; J. Soler (2005). *M. Antònia Canals. El compromís amb la renovació de l'escola*. Vic: Eumo editorial.

Per una didàctica de la matemàtica a l'escola.
 Maria Antònia Canals (1989)

Viure les matemàtiques de 3 a 6 anys.
 Maria Antònia Canals (2000)

PILAR BENEJAM I ARGUIMBAU

Pilar Benejam i Arguimbau (Ciutadella, 1937). Després de fer estudis de mestra a Ciutat de Palma, va estudiar Pedagogia a la Universitat de Barcelona. En acabar, va creure necessari aprofundir en una disciplina i es va llicenciar en Geografia i Història. Després va ser becària del CSIC, ajudant a la UB i becària de la Normal de Barcelona. Va decidir, però, fer de mestra a l'ensenyament bàsic. Ho va fer a «Talitha» i a «Costa i Llobera». Mentrestant, impartia cursos a les escoles d'Estiu i d'Hivern de l'Associació de Metres «Rosa Sensat». El curs 1971-72, el geògraf Enric Lluch la va cridar per col·laborar amb ell a la universitat. Al cap de tres anys, va passar a la que serà la Universitat Autònoma de Barcelona i de la qual Benejam és una de les impulsores, i on va dirigir la nova Escola de Mestres, de 1974 fins a 1979. Va ocupar el càrrec de directora de l'Institut de Ciències de l'Educació de la UAB, i de coordinadora del Àrea de Educació a la Diputació de Barcelona. Pilar Benejam ha conciliat en una síntesi coherent la reflexió teòrica i la divulgació de nous models en la didàctica de la geografia i la pràctica educativa, elaborant al mateix temps models de millora de la formació del professorat. El Govern de Catalunya li va atorgar la Distinció «Jaume Vicens Vives» i el Govern de les Illes Balears el premi «Ramon Llull» en l'àmbit d'educació; també ha estat nomenada «Filla distingida» de Ciutadella, la seva ciutat natal.

Un mestre o una mestra és una persona que ensenya per tal que els alumnes aprenguin, i que manté una actitud reflexiva i atenta, amb el convenciment que sempre pot aprendre més i ensenyar millor. Tots sabem que el volum del coneixement creix acceleradament i que les poblacions conceptuals es transformen progressivament i cal reconsiderar-les, ampliar-les i refinar-les permanentment. Tanmateix els mestres no ensenyen allò que saben, sinó allò que necessiten els alumnes.

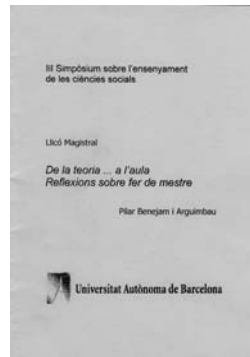
La funció social del mestre és fonamental i no hauríem de donar aquest títol a persones que no hi estan capacitades. Jo he defensat sempre la selectivitat perquè crec que ser mestre és molt important i perquè crec que tothom no serveix per aquesta professió. [...] És important que els individus puguin elegir la seva professió, però és més important que tots els nens tinguin els mestres que necessiten. La professió de mestre no és únicament un dret personal; és una exigència professional i social.

Extret de: Pilar Benejam (2004). *De la teoria... a l'aula. Reflexions sobre fer de mestre*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

Enfront de l'educació autoritària, el pensament humà ha construït –amb esforç– una altra concepció de la persona i de la societat. Aquí entenem per humanisme el llarg procés de l'espècie humana vers la voluntat de veracitat, la llibertat, la igualtat i la cooperació entre els individus i els grups. El centre del procés d'humanització és la dignitat humana i l'educació, en aquest cas, esdevé una qüestió d'interès social. L'humanisme ha costat de construir i encara més d'aplicar, perquè troba l'oposició de poderosos grups polítics, socials, econòmics o religiosos que pretenen imposar les seves conviccions o els propis interessos. L'humanisme també troba resistència dins les seves files per dues raons: la primera és l'ansietat dels qui esperen resultats immediats, quan els canvis importants requereixen treball, temps i una certa fortalesa per ajustar permanentment els possibles errors del model experimental a les necessitats; la segona és que les reformes democràtiques, per definició, admeten la discrepància i la crítica i creen inseguretats en els sectors més tebis, que s'espanten fàcilment i deserten vers allò que és conegut i segur.

Extret de: Pilar Benejam (2004). «Una reflexió sobre educació i algunes experiències». Dins: *Mirades al segle XXI*. Vic: Eumo editorial.

De la teoria... a l'aula. Reflexions sobre fer de mestre.
Pilar Benejam (2004)

La formación de maestros. Una propuesta alternativa.
Pilar Benejam (1986)

EPÍLEG. Les mestres i pedagogues retratades en les pàgines precedents són una petita mostra del conjunt de dones rellevants en l'educació catalana. D'algunes hi ha monografies magnífiques i esbossos molt definits. D'altres, no se'n coneixen dades bàsiques. Ateses les dimensions de l'exposició, de la qual aquest volum és el catàleg de mà, hem sintetitzat en aquests dotze perfils, l'excel·lència de l'educació catalana del segle XX. Però la llista podria ser molt llarga. Mestres i pedagogues com **Cèlia Artiga, Maria Baldó, Dolors Canals, Angeleta Ferrer, Elisa i Pepita Uriz, Mercè Torrents, Maria Rúbies, Clementina Jacquinet**, les germanes **Pepita Roure i Carme Roure, Rosa Roig, Dolors Canals i Ferré**, les germanes **Carme Aymerich i Maria Aymerich, Antònia Adroher, Pepita Casanellas**, les germanes **Macau, Concepció Sainz Amor, Dolors Palau, Àngels Garriga, Soledad Vilafranca...** Hi podríem afegir els perfils de dones que varen actuar en altres camps i també en l'educatiu, com **Dolors Monserdà, Carmen Karr, Carme Serrallonga** o **Maria Aurèlia Capmany**. Grans professores d'institut i d'universitat, pedagogues musicals com **Narcisa Freixas, M. Dolors Calvet** o **Blanca Selva**, protectores de la infància com **Estrella Cortics**, o impulsores d'institucions com **M. Rosa Farré, Anna M. Roig** o **Dolors Canals i Tarrats**. I un llarg etcètera. Una llista esplèndida de persones significatives de l'educació catalana que monografies, tesis i treballs de recerca van col·locant en l'espai del coneixement i reconeixement públics.

Aquesta publicació s'ha editat amb motiu de
l'exposició MESTRES I PEDAGOGUES
Juny de 2009